

PROBLEMSTILLING OG ANALYTISK TILGANG

„Vi fejrer i år grundlovens 153-års dag. I modsætning til andre lande fik Danmark sin frie forfatning i fred og fordragelighed. Den 21. marts 1848 gik et mægtigt folketog i procession til Christiansborg. Overpræsident Hvidt fra Københavns borgerrepræsentation ... meddelte kongens svar: „Ministeriet er opløst.“ Den enorme forsamling udbød: „Kongen leve“. Og så tog alle hjem for at spise. Så fredeligt foregik revolutionen i København, 1848.“¹ Med denne historiske fortælling indledte statsminister Anders Fogh Rasmussen, medlem af Venstre, sin grundlovstale i 2002.

Ligheden var slående med indledningsordene i socialdemokraten og tidligere statsminister Poul Nyrup Rasmussens grundlovstale samme år: „Vi skal huske på, at Danmarks Riges Grundlov er andet end en samling paragraffer. Det er en fortælling om, hvem vi er, og hvordan vi vil leve i vort land. Vi fik vores grundlov på fredelig vis og ikke gennem blodige revolutioner. Netop det siger meget om os danskere. Vores evne til at tale om tingene. Vores evne til at samarbejde.“²

På Nørrefælled over 100 år tidligere midt under storlockouten i 1899 havde man på grundlovsdag hørt en noget anden socialdemokratisk fremstilling af begivenhederne i forbindelse med enevældens fald. „Nej det er ikke i Folkets Kærlighed og Tillid, at Regeringerne nu søger deres Styrke, og for at den Tid skal komme igen, maa vi have meget af den Aand, der talte ud af Københavns Borgere, da de i 1848 sagde: „Driv os ikke til fortvivlelsens Selvhjælp. ... Grundlovens Forudsætninger er brudt. Lad os da skrive en ny Grundlov. Lad os puste Liv i de gamle Idealer, saa vi kan komme til et nyt Liv i Frihed, Lighed og Broderskab.“³

Det var ikke kun dengang i en fjern fortid, at historien om indførelsen af den første frie forfatning blev brugt i argumentationen for aktuelle politiske synspunkter. De tidligere og nuværende statsministres historiske fortolkning var ens, men de anvendte den forskelligt. Anders Fogh Rasmussen brugte junigrundlovens frihedsrettigheder til et opgør med eksklusivaftalerne på arbejdsmarkedet og en hård kritik af, hvad han opfattede som unge islamiske fundamentalisters manglende respekt for ytringsfriheden. Poul Nyrup Rasmussen søgte at lægge vægt bag sin kritik af den nye regerings blokpolitik

ved at fremstille den som et fundamentalt brud på en lang positiv dansk tradition for dialog og kompromiser, som indførelse af Danmarks første frie forfatning også var et udtryk for.

Begge havde mere end vanskeligt ved at bruge deres fortolkning af den danske forfatningshistorie direkte som argument for deres holdning til Danmarks integration i EU, noget de var enige om. Det var til gengæld ikke tilfældet for Dansk Folkepartis formand, Pia Kjærsgaard, som i sin grundlovstale samme år talte imod Danmarks yderligere integration i EU og imod en grundlovsændring: „Vi står urokkeligt fast på Danmarks Grundlov. Grundloven er nemlig det helt afgørende fundament, som sikrer den danske nation, den danske stat, den danske kultur og hele den danske lovgivning. ... Grundloven er en torn i øjet på de mennesker, der ønsker Danmark nedlagt som nationalstat. En torn i øjet på dem, som dagdrømmer om det grænseløse, multi-etniske, multi-religiøse samfund.“⁴ Partiet opfattede grundloven både som symbol på og forsvar for, hvad de betragtede som en historisk begrundet danskhed.

Disse udpluk fra grundlovstaler illustrerer, at historie bruges i den aktuelle politiske debat, og at fortolkninger af fortiden kan ændres over tid, fordi de er bundet til nutidige synspunkter. Historie kan instrumentaliseres meget håndfast til at begrunde en bestemt politik. „Aldrig mere en 9. april“ er et kendt eksempel, som er blevet brugt som argument både for og imod Danmarks medlemskab af NATO. Historie kan bruges til at begrunde, at problemer identificeres og defineres på bestemte måder, og til at udpege nogle løsninger som mere rigtige end andre. Historie kan tillige bruges i politikken i form af fortællinger, der tager udgangspunkt i og søger at forme vores grundlæggende forestillinger om os selv og vores omverden. Det er Fogh Rasmussens og Nyrup Rasmussens taler eksempler på.

Når mennesker deler samme fortolkning af fortiden, udgør de et erindringsfællesskab. Erindringsfællesskaber kan være baseret på f.eks. køn, klasse eller nation og er oftest forestillede fællesskaber, da de bygger på en forestilling om at have noget fælles med en gruppe mennesker, man ikke direkte har mødt eller har personlig relation til. Erindringsfællesskaber indgår som et centralt moment i dannelse af individuelle og kollektive identiteter og er derfor væsentlige for, hvad mennesker identificerer sig med og føler loyalitet over for. Når historien bruges med henblik på at opretholde, bearbejde eller omdanne eksisterende erindringsfællesskaber, kan man karakterisere det som erindringspolitik. Erindringspolitik er en form for magtudøvelse og betegner den særlige form for identitetspolitik, hvor fortiden står i centrum i forsøg

på at påvirke menneskers forestillingsverden, holdninger, værdier og følelser. Erindring er et felt, hvor der kan føres magtkamp om, hvad der skal huskes, og hvad der skal glemmes. Erindringsfællesskaber og erindringspolitik udgør således et centralt magtvilkår og magtmiddel.⁵

Denne bog handler om grundlovsfejringernes historie. Målet er at undersøge brugen af historie og dens betydning for dannelse af dansk demokrati som forestillet fællesskab.⁶ Bogen søger svar på følgende spørgsmål, der fungerer som ledetråde i analysen af grundlovsfejringernes omskiftelige historie:

- Hvordan blev dansk demokrati iscenesat og indholdsbestemt?
- Hvilken erindrings- og identitetspolitik førte grundlovsfejringernes iscenesættelse?
- Hvilke erindringsfællesskaber om det danske demokrati blev konstrueret?
- Hvad var historiebrugens erindrings- og identitetspolitiske funktion?

Grundlovsdag er Danmarks officielle nationaldag.⁷ Gennem over 150 år er årsdagen for Frederik VII's underskrivelse af Danmarks grundlov d. 5. juni 1849 blevet markeret. I dag deltager kun en brøkdel af befolkningen i de årlige grundlovsmøder, hvorimod de i slutningen af 1800-tallet var årets vigtigste politiske kampdag. Dengang iscenesatte staten derimod ikke store officielle grundlovsjubilæer som i 1949 og 1999.

Når grundlovsdag blev fejret, blev det danske demokrati, som var festens genstand, defineret. Spørgsmålet var ikke kun, hvordan staten skulle styres, men også hvilket folk der skulle styre, og inden for hvilke territoriale grænser folkestyret skulle fungere. Historien blev brugt til at besvare disse spørgsmål og var dermed et centralt moment i at definere og afgrænse dansk demokrati som kollektiv identitet. På grundlovsdag blev det danske folkestyres historie genfortalt, det aktuelle demokrati blev diagnosticeret, og dets fremtidige opgaver og udfordringer blev udpeget. Grundlovsfejringernes arrangører brugte historien til at begrunde deres aktuelle politiske synspunkter, og omvendt var nutiden udsigtspunktet for deres fortolkninger af fortiden.

Bogen handler altså ikke om selve grundlovens historie, men om, hvordan forskellige grupper har tolket og brugt den danske forfatnings- og demokratihistorie til forskellige tider. Det kan man kalde grundlovens virkningshistorie.⁸ Det er et stort emne, og 150 år er lang tid. Når de historiske aktører genfortalte grundlovens historie, begrænsede de sig ikke til begivenhederne

i forbindelse med enevældens fald og junigrundlovens indførelse i 1848-49, men føjede dem sammen med de efterfølgende grundlovsrevisioner i 1866, 1915 og 1953 og skelnede heller ikke skarpt mellem forfatningens og demokratiets historie. Det er desuden ikke muligt at tage alle de situationer op, hvor grundlovens historie er blevet aktualiseret. Grundlovens virkningshistorie omfatter i hele sin fylde historieskrivningen både den videnskabelige og populære, politiske debatter, monumentsætning, malerier, film og andet billedmateriale, skolebøger og meget andet. Jeg har valgt at fokusere på grundlovsfejringerne og bruger dem som et erindringssted for dansk demokrati.

Et erindringssted kan være skelsættende begivenheder, historiske og mytiske personer, politiske symboler, monumenter, museer, tekster og fysiske lokaliteter, som alle danner ramme for erindring. Med andre ord betegner et erindringssted et sted, som i et erindringsfællesskab indtager en central status og markerer vigtige eller typiske tegn på og i fællesskabet.⁹ Grundlovsdag udgør som erindringssted en manifestation af erindringsfællesskabet om det danske demokrati.

Brug af historie og opfattelse af demokrati kom ikke alene til udtryk i grundlovstalerne, men også i hele den måde, grundlovsoptogene og grundlovsmoderne var scenograferet, i de anvendte symboler og i det sprog, der blev benyttet. Historiebrug kan antage flere former. Jeg vil i min analyse af grundlovsfejringernes historie analysere grundlovens virkningshistorie på tre måder.

For det første i form af eksplicitte genfortællinger af forfatningens historie og definitioner af demokrati i grundlovstaler, avisledere, avisartikler o.l. I forbindelse med de store jubilæer inddrager jeg også bogudgivelser, grundlovsspil, film etc.

For det andet i form af grundlovsoptogenes og grundlovsmodernes scenografering og brug af symboler. De var i sig selv manifestationer af demokratiopfattelser, og her var historien indirekte indlejret. Det vil sige, at jeg ser på optogenes sammensætning og rute, valg af mødesteder, sange, musik og anvendelsen af forskellige politiske, historiske og nationale symboler.

For det tredje i form af sproget. Historiske fortolkninger kan optræde i korte sproglige sentenser, der kan betragtes som sproglige erindringssteder. „Aldrig mere en 9. april“ eller „de fem forbandede år“ var sproglige erindringssteder for erindringsfællesskabet om Danmark under den tyske besættelse. „Kongen gav“, „ånden fra 1848“ og „en ublodig revolution“ var sproglige erindringssteder, når det gjaldt grundlovens historie. Sådanne

sproglige sentenser kalder den tyske historiker Jörn Rüsen med en ram-mende betegnelse for „patosformler“. Patosformler er narrative forkortelser, der fungerer som „den hurtige forståelse omkring historiske forudsætninger, baggrunde, erklæringer og forskellige udsagns implikationer. De er historier, som er indlejret i sproget, historier, der ikke bliver fortalt, men som allerede fortalt bliver anvendt til påberåbelse og kommunikation.“¹⁰ Jeg vil i analysen identificere sådanne patosformler og se på den forskellige betydning, de blev tillagt.

Kan valget af grundlovsfejring som erindringssted for dansk demokrati siges at være adækvat? På den ene side har det udelukket inddragelse af andre kilder end dem, der snævert knyttede sig til grundlovsfejring, og som i visse tilfælde ellers ville kunne have tydeliggjort eller nuanceret tolkningerne. På den anden side forekommer grundlovsfejringerne særligt velegnede, i sammenligning med f.eks. den videnskabelige historieskrivning, til at belyse erindringsfællesskabers identitetspolitiske dimensioner. Til trods for at grundlovsfejringernes iscenesættelse havde den afgørende magt til at definere deres indhold og form, forudsatte deltagelse en rimelig grad af indvilligelse og delagtighed. Deltagelse i grundlovsfejring gjorde potentielt erindringsfællesskabet levende som noget andet og mere end viden og politik. Gennem kropslig deltagelse og i kraft af fejringernes helhed af vidensformidling, argumentation, oplevelse og identifikation kunne erindringen forankres sanseligt og følelsesmæssigt.¹¹

Erindringsfællesskaber har sociokulturelle virkninger og dermed magtmæssig betydning, i den udstrækning mennesker deler deres forestillingsverden og handler derefter. F.eks. er det søgt påvist, at erindringsfællesskabet om den danske besættelsestid har været udbredt og har udgjort en hindring for et større internationalt engagement.¹² Et tilsvarende forhold kunne undersøges for erindringsfællesskabet om dansk demokrati. Begge dele er imidlertid meget vanskelige at eftervise empirisk. Erindringsfællesskabers betydning for menneskers handlinger udgør derfor mere en teoretisk forudsætning, end det kan påvises konkret i denne undersøgelse. Med historiske og kontekstualiserede analyser af grundlovsfejringernes tilslutning og betydning mener jeg imidlertid at kunne sandsynliggøre deres identitetspolitiske udbredelse, styrke og mulige konsekvenser.

Det er en udbredt indvending mod analyser af offentligt artikulerede fortidsfortolkninger, at man ikke kan slutte herfra og til erindringsfællesskabers faktiske eksistens. Det er korrekt, at selv hvor der er tale om aktiv deltagelse i en grundlovsfejring, kan det ikke automatisk konkluderes, at de

enkelte deltagere rent faktisk delte den erindring, der kom til udtryk gennem fejringens forskellige elementer. Tætte mikrohistoriske studier ville kunne afdække det konkrete samspil mellem kollektive og individuelle erindringer og identiteter om dansk demokrati. Det er dog vanskeligt at gennemføre for en 150-årig periode og er ikke bogens ærinde. Det er imidlertid en væsentlig pointe, at nok er individuelle erindringer adskilte og varierede og på unik måde relateret til individuelle liv og erfaringer, men de tillægges til stadighed fælles mening gennem en kollektiv erindringspraksis som f.eks. en grundlovsfejring. Herved skabes ideen om et forestillet fællesskab om fortiden.¹³ Erindringssteder som grundlovsfejringer udbreder således forestillingen om eksistensen af et eller flere erindringsfællesskaber om dansk demokrati. Det er det, der er genstand for bogens analyse.

KILDER OG BOGENS OPBYGNING

Det har været nødvendigt at afgrænse undersøgelsesfeltet, da jeg har måttet skabe et solidt empirisk overblik over samtlige 150 års grundlovsfejringer for at kunne periodisere og udvælge relevante historiske nedslagspunkter til nærmere analyse. Jeg har valgt København i kraft af dens karakter som politisk magtcentrum. Konsekvensen er, at de politiske partiers fejring er blevet prioriteret på bekostning af de folkelige foreningers.

Avisers foromtale og reportager af grundlovsfejring udgør et centralt kildemateriale for bogens undersøgelse. Hertil kommer avisernes ledere, artikler og annoncer, som bragtes i anledning af grundlovsdag. I periodens første ca. 75 år indeholdt aviserne almindeligvis meget detaljerede beskrivelser af grundlovsfejringernes forløb. De politiske og praktiske forberedelser blev fulgt, iscenesættelserne beskrevet nøje og detaljeret, sange blev ofte gengivet, deltagernes reaktioner beskrevet og talerne oftest gengivet i deres fulde længde. Senere indskrænkede reportagerne sig betragteligt, men da har det til gengæld for jubilæernes vedkommende været muligt at supplere avismaterialet med et betydeligt mere varieret kildemateriale. Det vender jeg tilbage til om lidt. Med hjælp fra Jette D. Søllinge og Niels Thomsens *De danske aviser* og Niels Thomsens *Dagbladskonkurrencen* er de relevante aviser udvalgt.¹⁴ De største og vigtigste landsdækkende avisers dækning af grundlovsfejringerne er gennemlæst for hele den 150-årige periode. I år, hvor jeg gennemfører næranalyser, har jeg anvendt stort set alle landsdækkende aviser og en betydelig del af provinsbladene. Dette materiale er for 150-års jubilæets vedkommende suppleret med tv-reportager. Gengivelser

af grundlovs taler er i enkelte tilfælde fundet i erindringslitteratur, de officielle taler ved 100-års jubilæet i en særlig publikation, mens de officielle og politiske taler i anledning af 150-års jubilæets, er hentet fra Folketingets og partiernes hjemmesider.

Arkivalisk materiale udgør bogens anden store kildegruppe. Den politisk spændte situation i landet i 1854 betød, at der i Justitsministeriets arkiv ligger ret detaljerede indberetninger fra grundlovsfester over hele landet dette år. Dette materiale er benyttet til at belyse såvel fejringen af grundlovens fem-årsdag som myndighedernes håndtering af situationen. Den organiserende kraft bag de officielle jubilæer i 1949 og 1999 var henholdsvis Rigsdagen og Folketinget, og jeg har benyttet de to store arkiver, som foreligger fra disse begivenheder. Det ene er Rigsdagens Bureaus arkiv vedrørende 100-års jubilæet i 1949 suppleret med mødereferater i Præsidiumprotokollen. Det andet er Folketingets Grundlovskomitees arkiv fra 150-års jubilæet. Sidstnævnte giver også et ganske godt billede af de mange lokale grundlovsaktiviteter. Desuden har jeg benyttet dels Rigsdagen, dels redaktionsudvalgets arkiv vedrørende udgivelsen af Rigsdagens jubilæumsværk *Den danske Rigsdag 1849-1949* fra årene 1939-1953. Filmmuseets udklipsarkiv er benyttet til belysning af modtagelsen af grundlovsfilmen *For frihed og ret* i anledning af 100-års jubilæet. Søgning i relevante ministeriers arkiver har stort set været uden resultat. Forenings- og organisationsarkiver kunne være opsøgt, men er frafaldt, da det havde været for tidskrævende. I Det Kongelige Biblioteks småtryksafdeling har jeg benyttet en interessant samling af sangblade, programhæfter og plakater fra grundlovsfejring gennem hele perioden. Det øvrigt benyttede materiale vil fremgå af noter, litteraturliste og arkivfortegnelse.

Bogen er kronologisk disponeret og består af seks hovedkapitler, der hver behandler en periode i grundlovsfejringernes historie. For at give analysen dybde og fylde har jeg inden for hver periode valgt nogle enkelte års grundlovsfejring ud til næranalyse. Periodiseringens princip er markante forandringer i grundlovsfejringernes og erindringsfællesskabernes karakter. Første kapitel dækker perioden fra 1849 til grundlovsændringen i 1866, men koncentrerer sig om de store grundlovsfejring i 1854, der bl.a. viser, hvordan og hvorfor grundlovsfejringerne blev født som politisk kampdag. Andet kapitel omfatter perioden fra 1866 til 1915, og her er analysen koncentreret om grundlovsfejringerne i 1880'erne, hvor kampen om forfatningen var på sit højeste. Kapitlet afrundes med en analyse af fejringerne i forbindelse med vedtagelsen af 1915-grundloven, der afslutter den lange grundlovs kamp.

Tredje kapitel behandler grundlovsfejringerne i mellemkrigstiden og under besættelsen, hvor et nationalt erindringsfællesskab om det danske demokrati etableres. I efterkrigstiden aftog grundlovsdag i betydning. Undtagelserne var jubilæerne i 1949 og 1999 og EF/EU-modstandens grundlovs møder. De har hver fået deres kapitel. Bogen afsluttes med nogle sammenlignende betragtninger om grundlovsfejringerne i Norge og Danmark samt med en opsummerende diskussion om historiebrug og demokrati.

NOTER

- 1 www.venstre.dk. Udskrift 6.6.2002.
- 2 www.socialdemokratiet.dk. Udskrift 6.6.2002.
- 3 *Social-Demokraten*, 6.6.1899.
- 4 www.danskfolkeparti.dk. Udskrift 6.6.2002.
- 5 Jensen et al., 1997, s. 14-15. Jensen, 2000a, s. 197-226, 2002, s. 142, 2003, s. 66-71. Warring, 1996 og 2003. Bryld et al., 1999, s. 67-76.
- 6 Jeg anvender ikke en samlet systematisk typologi for historiebrug, men er inspireret af nogle af de senere års forsøg på at udvikle en sådan. Her tænker jeg især på Jensen, 2003, s. 66-70, 2000b og Jensen et al., 1997. Desuden Karlsson, 1999. Zander, 2001, s. 48-57. Eriksen, 1999, 137-161. Warring, 2000, 2002 og 2003. Bryld, 2001. Se også Nietzsche, 1994, opr. 1874.
- 7 Nationaldagsfejring er et internationalt fænomen. Fra 1800-tallet blev det en almindelig del af de fleste landes nationalkultur at tillægge en historisk begivenhed særlig betydning og udnævne årsdagen til nationaldag. I Norge er det som i Danmark årsdagen for vedtagelsen af den første demokratiske forfatning. Det kan også være årsdagen for national uafhængighed som i USA, for genforening som i Tyskland eller en revolutionsdag som i f.eks. Frankrig. Valget kan som i Grønland være faldet på en naturmæssig begivenhed som årets længste dag, være en gammel folkelig festdag, hvis historiske oprindelse fortaber sig i tågerne som på Færøerne, eller som den svenske national- og flagdag være et konglomerat af flere begivenheder. Norges nationaldag er 17. maj til markering af vedtagelsen af Eidsvollforfatningen i 1814. USA's er Independence Day til markering af uafhængighedserklæringen 4. juli 1776. Det nuværende Tysklands nationaldag er årsdagen for den officielle genforening 3. oktober 1990. Frankrigs nationaldag er årsdagen for stormen på Bastillen 14. juli 1789. Grønlands er 21. juni. Færøernes 29. juli er årsdagen for slaget ved Stiklestad i Norge i 1030, hvor den norske kong Olav den Helige faldt, og han blev senere betragtet som Færøernes vigtigste skytsgengel. Den svenske

nationaldag er 6. juni, som markerer den dag, Gustav Vasa blev valgt til konge i 1523, vedtagelsen af regeringsformen af 1809 og også fra 1916 lanceret som det svenske flags dag. Nationaldagstraditionen blev i nogle lande etableret i årene umiddelbart efter den begivenhed, der var fejringens anledning. Det var tilfældet i Danmark og Norge. Andre lande greb længere tilbage i historien. Det gjorde sig gældende for Frankrigs vedkommende, hvor et republikansk flertal i den 3. Republiks nationalforsamling besluttede at gøre 14. juli til nationaldag 91 år efter stormen på Bastillen. I restaurationsperioden havde dagen været fejret i smug af små oppositionskredse, og efter oprettelsen af den 2. Republik i 1848 var den ikke andet end en del af en i øvrigt omfattende revolutionær festkalender. I mange lande herunder Danmark er den samme nationaldag blevet fastholdt som tradition på trods af konkurrence fra andre betydningsfulde begivenheder, mens den som i f.eks. Tyskland er blevet skiftet ud flere gange som følge af dramatiske skift i landets historie. Forsøg på at etablere en nationaldag eller en ny nationaldag inden for de senere år er faldet meget forskelligt ud. I Grønland blev 21. juni fejret som nationaldag første gang i 1985 og har siden haft meget stor tilslutning, mens et forslag, udarbejdet af en udredningskommission i slutningen af 1990'erne, om at gøre 6. juni til en egentlig svensk nationaldag mislykkedes.

- 8 Jensen, 2003, s. 284 og 380.
- 9 Nora, 1984 og 1992. Grosse-Kracht, 1996, s. 28. Sørensen, 2001, s. 142. Jensen, 2003, s. 284. Warring, 1996 og 2003. Se også Nietzsche, 1994, opr. 1874.
- 10 Min oversættelse. „Der schnellen Verständigung über historische Voraussetzungen, Hintergründe, Erklärungen und Implikationen einer Aussage. Sie sind in Sprache eingelagerte Geschichten, die nicht als solche erzählt werden, sondern als schon erzählte aufgerufen und kommunikativ verwendet werden.“ Rüsen, 1994.
- 11 Grundlovsfejring er ritualiserede, men jeg har ikke fundet det hensigtsmæssigt at analysere dem systematisk som ritualer. Jeg er dog inspireret af teorier om ritualer i min analyse. Warring, 2002. Eriksen, 1999, s. 85-100, 137-161. Langen, 2002, s. 13-46. Blehr, 2000, s. 18-26, 115-150.
- 12 Bryld & Warring, 1998.
- 13 Young, 1993, s. xi-xii og s. 7. Irwin-Zarecka, 1997, s. 67. Warring, 1996, 2000, 2003.
- 14 Søllinge & Thomsen, 1988-1991. Thomsen, 1972.